

Milan Ivanišević

KAKO JE SPLITSKA OPĆINA PODIZALA MEŠTROVIČEVOGA GRGURA NINSKOGA

Proučavanje odnosa umjetnika i naručitelja uvodi znanstvenika i čitatelja u zanimljiv preplet davanja i uzimanja. Tada se naš pogled na vrijeme i prostor bistri novim svjetlom koje bacaju na umjetničko djelo pogodbe o cijenama i novčarsko poslovanje, naizgled nevažna svakodnevnica. Brojke postaju uzbudljivo štivo čim ih prekrije i najmanji sloj prašine, pa nas stanu poticati na razmišljanja i usporedbe s našim vremenom i prostorom, kao što to čini i samo umjetničko djelo kad ga gledamo. Znam da je to zanimljivo kad se prenese u staro vrijeme, jer sam tako (1975. i 1981) proučavao djela Jurja Dalmatinca i Andrije Alešija u Splitu. Takvu sam zanimljivost našao i u novijem vremenu. Nije mi se učinila manje od drugih dostojnom sjećanja na Ivana Meštroveća o stotoj obljetnici njegova rođenja, pa se nadam da će je i čitatelj tako prihvatiti.

To su brojke iz jednog izvješća splitske Općine o spomeniku Grguru Ninskom. Povijest, zapisana šturim iskazom pravnih i novčarskih činjenica zaslužuje objavljivanje i zato što je arhiv Općine izgorio 11—12. rujna 1943.¹⁾ Tragove općinskih odluka nalazimo tek rasute u drugim arhivima, onamo gdje su bile upućivane. Tako je i ovo izvješće ostalo u arhivu Ive Trtaglije, sačuvanom u splitskoj Naučnoj biblioteci.

Dugogodišnji načelnik, a 1929. kad je izvješće napisano prvi pri-sjednik Općinskog Upraviteljstva, zadržao je dva primjerka ovog javnog spisa za sebe. Trebao mu je za pisanje obrazloženja široj javnosti zašto će spomenik biti na Penistilu. On je u svom rukopisu lijepio izrezane dijelove spisa, često mijenjane u nekim riječima silom rečeničkog sklopa rukopisnog dijela. Potom je rukopis dao prepisati pisaćim strojem u tri primjerka. Jedan je dio u tisak splitskom dnevnom listu Novo Doba. Tiskan je u cjelini.²⁾ Drugi je možda poslao prijatelju Milanu Čurčinu, uredniku zagrebačkog časopisa Nova Evropa. Tiskan je djelomično.³⁾ Treći je zajedno s rukopisom i preostalim čitavim primjerkom spisa zadržao u svom osobnom arhivu. Neke dijelove spisa tiskao je u svom ljetopisu Branislav Radica. On je, dakako, poznavao tiskani rad Tartaglijin, ali po jednoj pojedinosti odluke Općinskog Vijeća od 28. listopada

1927, koje nema u Tartaglijinom radu, tvrdim da je Radica pisao po izvornoj građi Općine i taj dio svog ljetopisa kao i druge slične.⁴⁾

Brojke koje pokazuju veličinu napora grada u podizanju spomenika, ostale su u spisu.

Ponajprije nekoliko uputnica o nastanku ovog izvješća. Konzervatorski Ured za Dalmaciju dugo se borio protiv postavljanja topa na Peristilu. Nemajući zakonske ovlasti, jer država nije imala toga zakona, po okružnici Zemaljskog Odbora (broj 12804) od 24. studenog 1913, uputio je 8. travnja 1929. prosvjed (broj 53/Kons) Komesaru Oblasne Samouprave Splitske Oblasti. Komesar 19. travnja 1929. poziva (broj 7074/850) Općinsko Upraviteljstvo da ga izvijesti o postavljanju spomenika Grguru Niskom na Peristil. Općinsko Upraviteljstvo 10. svibnja 1929. podnosi komesaru opširno izvješće (broj 3855/9) na trinaest listova pisanih strojem. Sačuvani primjerak nije providen potpisima načelnika i prisjednika. Poznato je da su načelnik, prisjednici i općinsko vijeće imenovani po novom zakonu od 6. siječnja 1929. Nova općinska uprava preuzela je općinski ured 1. veljače, a općinsko vijeće je održalo prvu sjednicu 4. svibnja. Načelnik je bio Jakša Račić.⁵⁾

Od 1929. godine vratiti ćemo se deset godina u prošlost. Milan Čurčin, Meštrovićev prijatelj i brižljivi zapisivač njegovog djelovanja, tvrdi da je kipar susreo u Parizu 1919. godine Franu Bulića i rekao mu svoju namisao da napravi spomenik Grguru Niskom.⁶⁾ Meštrović ne zaboravlja na Grgurov kip. Splitska javnost od 1924. prati u dnevnom tisku nastajanje kipa i njegovo postavljanje u središte grada.⁷⁾

Godine 1925. umjetnikova zamisao postaje pravno osmišljena njegovom odlukom o darivanju kipa uz uvjete da Općina plati klesanje ili lijevanje i postavi kip na mjesto koje kipar odredi. Ovo je sadržano u pismu načelniku Ivi Tartagliji 5. kolovoza. Općinsko Vijeće prihvaća 23. listopada Meštrovićev dar i uvjete. Pismom od 13. studenoga Općina ga obavještava o toj odluci.⁸⁾

Meštrović je 1927. godine završio gipsani kip i o tom piše Općini 10. rujna. Istoga dana Umjetnička Akademija u Zagrebu (rektor je Meštrović) šalje Općini troškovnik lijevanja, cizeliranja i patiniranja brončanog kipa visokog 8,90 metara. Predviđeno je 15 tona bronce od 90 dijelova bakra i 10 dijelova finog engleskog čina (kositra i olova). Cijena je 405.000, po 27 dinara kilogram. Svi ostali troškovi lijevanja bili bi oko 660.000, dinara. Akademija nudi Općini dovršeni kip, preuzet u sjedištu Akademije u Ilici 85, za 1.065.000 dinara. U ponudi je pokazana mogućnost da Općina sama kupi bronzcu, a da Akademija poslije lijevanja otkupi preostalu kovinu, ali je Akademija i sama pripravna kupiti bronzcu. Zamoljen je odgovor na ponudu do 5. listopada.⁹⁾

Općinsko Upraviteljstvo je ponudu odmah raspravilo, namjeravajući je izglasati na Općinskom Vijeću 30. rujna 1927. Sastavljen je prijedlog namicanja novca jer je Upraviteljstvo imalo samo 150.000 dinara u predračunima za 1926. i 1927. godinu. Predviđali su i troškove prijevoza i postavljanja kipa u Splitu, tako da bi ukupna cijena spomenika bila oko 1.400.000 dinara. Upraviteljstvo je predlagalo da u predračunu za

1927. godinu bude predviđeno 250.000 namirenih iz proračunskog viška koji je očekivan, a preostali dio od milion dinara da bude plaćen iz komunalnog investicionog zajma.¹⁰⁾

Općinsko Vijeće nije 30. rujna stiglo razmotriti i odlučiti o ponudi Akademije, pa je odlučilo na slijedećoj sjednici 28. listopada 1927. Zaključak je prepisao Tartaglia u svom tiskanom radu, ali bez brojčanih vnijednosti.¹¹⁾ Radica je dodao dvije osnovne brojke: 1,065.000 i 1,400,000 dinara.¹²⁾

Iz izvornog spisa, koji je osnovica ovoga rada, dajem još podataka: Vijeće je prihvatilo prijedlog Upraviteljstva, ali s drugačijim redoslijedom namicanja potrebnog novca. Iz predračuna Općine za 1926. i 1927. godinu: 150.000 dinara, iz predračuna za 1928. godinu: 250.000 dinara, iz komunalnog investicionog zajma: 1,000.000 dinara. Vijeće ovlašćuje Upraviteljstvo da do sklapanja komunalnog investicionog zajma pribavi 1,000.000 dinara drugim (u izvoru nazvanim: viseći) zajmom uz kamat-njak ne veći od 14% i da ga isplati iz komunalnog investicionog zajma. U izvješću iz 1929. je tvrdnja da je Upraviteljstvo »već u cjelini isplati-lo ugovorenu cijenu« Umjetničkoj Akademiji.¹³⁾

Iz povijesti lijevanja, kako je zabilježio Vjekoslav Cvetišić, blizak lijevaonici, znamo da su pripreme započele u ožujku 1928, a prvi kalup je odliven 25. srpnja. Cizeliranje i spajanje dijelova trajalo je osam mjeseci. Potrošeno je: 1.200 kg voska, 100 l bučinog ulja, 30.000 kg smljevene opeke, 20.000 kg gipsa, 45 hvati drva, 5 vagona koksa, 10.000 komada cigla, 22 spremnika kisika, 200 kg karbida, 50 kg željeza i 500 kg vijaka. Sve to za izradu i obradu 31 kalupa od kojih su neki ponovljeni, jer su od zime i vlage bili pokvareni. Od njih su sastavljena 4 velika dijela kipa za prijevoz: donji i gornji dio trupa, ramena, glava. Izradu kalupa i lijevanje vodili su Franjo Antolić i Amadeo Castagni, a cizeliranje Emil Jungman.¹⁴⁾

Akademija javlja Upraviteljstvu 27. ožujka 1929. da je izrada spomenika u bronci dovršena.¹⁵⁾ Ivan Meštrović došao je u Split 28. ožujka. U dvorištu Akademije izložen je za blagdane (Uskrs je 31. ožujka) spojeni brončani kip, pa ga javnost s divljenjem vidi prvi put čitavog.¹⁶⁾ Zanimljivo je ovom ljetopisu postavljanja spomenika dodati jednu vijest 4. travnja: u jeku borbe Frane Bulića protiv postavljanja na Peristil, Meštrović u Splitu portretira slavnog arheologa.¹⁷⁾ Kipar dolazi na sjednicu Upraviteljstva 6. travnja. On traži da Općina preuzme kip i preveze ga u Split. Ukupna mu je težina oko 12 tona, a jedan od rastavljenih dijelova teži oko 8 tona. Predlaže tvrtku Blažanin i drug (koja je prevozila 'Indijance' u Chicago), jer su ponude drugih skuplje. Meštrović se odlučno protivni pronalaženju mjesta spomenika prenošenjem modela s mjesta na mjesto, »jer nije svak zvan da daje sud o ovakvom pitanju«.

Upraviteljstvo donosi odluke: kip će biti privremeno postavljen na Peristil po Meštrovićevom nacrtu, podnožje će biti cementno i bez natpisa, kip će biti preuzet u Zagrebu i prijevoz će obaviti tvrtka Blažanin i drug. Kipar je zamoljen da ostatak bronce proda u korist Općine.¹⁸⁾

Izaslanici Općine Ivo Tartaglia i Jerko Čulić preuzeli su kip u Zagrebu 17. travnja 1929.¹⁹⁾

Još samo vijesti o postavljanju kipa na Peristil.

U ponedjeljak 27. svibnja teret je vlakom dopremljen u Split. Na Peristilu je već ograda.²⁰⁾ Već su presječene stube, povaden pločnik i iskopana zemlja na mjestu gdje će biti spomenik, a 29. svibnja počinje dizanje dijelova kipa na obali. Ploveća dizalica podiže svaki komad s vagona na drvene saonice.²¹⁾ Do 5. lipnja prenesen je i posljednji, najveći dio, kroz (sada mala) vrata u istočnom zidu Palače, a na Peristilu je već gotovo betonsko podnožje kipa koje će biti opločano kamenom. Sutradan su za sastavljanje kipa stigla iz Zagreba tri radnika.²²⁾ Podizanje počinje 13. lipnja: donji dio trupa,²³⁾ ujutro 14. lipnja gornji dio trupa, a poslijepodne glava i desna ruka.²⁴⁾ Sutradan su izravnani spojevi dijelova, a slijedećih dana je nastavljeno radom oko podnožja.²⁵⁾

Spomenik je otkriven 29. rujna 1929.

U izvoru koji je poslužio ovom radu nije zabilježena ukupna cijena spomenika. Druge izvore sada nisam tražio. Za promatranje novčane vrijednosti nekada sada ostane 1.400.000 dinara. Toliko je Općina 1927. izglasala, a potvrđeno je 1929. godine da je 1.065.000 dinara plaćeno za lijevanje.

Zaokruživši ove podatke, donosim i preračunavanje vrijednosti tadašnjeg novca u današnji. Potanje ću obrazložiti računicu, da bih dokazao postupak vrednovanja. Neki to čine po cijenama namirnica, a neki opet odbacuju zlatnu podlogu za vednovanje jer je novčarstvo više nema

Osnovica je jedini zlatni novac od 1918. godine do sada. Kovanje je određeno odlukom Narodne Skupštine na 68. redovnom sastanku 30. ožujka, proglašeno kraljevim ukazom 31. ožujka 1924.²⁶⁾ Pravilnik o kovanju donio je Ministarski Savjet 18. studenog, a proglašen je od Generalnog Inspektorata Ministarstva Financija 24. studenog 1924.²⁷⁾ Novčana vrijednost tog zlatnika je 20 dinara, a pušten je u opticaj 1927. godine.²⁸⁾ Preračunato u čisto zlato 1 dinar je vrijedio 290 mg zlata. Vrijednost našeg novca iskazivana je u zlatu do posljednjeg pada US dolara 15. veljače 1973. Od tada sam vrijednost preračunavao u odnosu na tečaj tog dolara. On je 15. veljače 1973. imao vrijednost 722,21703 mg zlata prema vrijednosti dinara od 43,3330226 mg zlata.²⁹⁾ Tečaj na dan 17. listopada 1983. pokazuje vrijednost dolara od 4814,7802 mg zlata, a dinara 6,4953873 mg zlata. Zaključak je da je dinar 1924. godine (u opticaju 1927) vrijedio 44,647 puta više od današnjeg.

U promatranju gospodarskih pojava onoga vremena valja se prisjetiti da je neposredno poslije postavljanja spomenika, 1931. godine pala vrijednost novca za 10,9434 puta, pa je novac iz te godine samo 4,0798 puta vrijedniji od današnjeg dinara.

Pokazat ću još jednu mogućnost preračunavanja vrijednosti i usporediti je s opisanim odnosom u zlatu. To je cijena bronce. Kip bi danas lijevali nešto drugačijom slitinom: 85 dijelova bakra, 10 dijelova kositra, 2,5 dijela cinka i 2,5 dijela olova. Današnja cijena kilograma bronce je 650 dinara. Bila bi 24,074 puta skuplja od bronce u 1927. godini. Vrijednost novca preračunata po cijeni bronce bila bi manja 1,85 puta nego kad se preračuna u zlatu. Razlozi su u savršenijoj proizvodnji koja danas postiže nižu cijenu bronce.

Valja dodati i to da bi danas za isti kip bilo utrošeno manje bronce, jer se drugačije postiže njegova sigurnost.

- 1) Antun Kisić. Ljetopis grada Splita, 1943, rukopis, 253—257. Muzej narodne revolucije u Splitu, zbirka tiskane građe, 57.
- 2) Ivo Tartaglia, O mjestu Meštrovićeva spomenika Grguru Ninskome. Borba za i protiv Peristila. *Novo Doba*, Split, XII, 131, četvrtak 23. maja 1929, 3—4. Tiskana fotomontaža.
- 3) Ivo Tartalja. O mestu Meštrovićeva »Grgura Ninskog«. (Borba za Peristil, i protiv.) *Nova Evropa*, Zagreb, X, knjiga XX, 1—2, 11. jula 1929, 39—46 [ćirilicom]. Tiskana fotomontaža.
- 4) Branislav Radica. Novi Split. Split, 1931, 160.
- 5) O novoj upravi: o. c. (bilješka 4), 76.
- 6) Beleška. Meštrovićev »Grgur« na Peristilu. o. c. (bilješka 3), 64 [ćirilicom].
- 7) Milan Ivanišević. Vlast i novinstvo oko kipa Grgura Ninskoga na Peristilu. *Mogućnosti*, Split, XXX, 10—11, listopad—studenj 1983, 881—889.
- 8) Ivo Tartaglia, o. c. (bilješke 2 i 3) navodi neznatno kraćena pisma i odluku.
- 9) Spis Općine od 10. svibnja 1929, 3. Naučna biblioteka u Splitu, arhiv Ive Tartaglije.
- 10) Spis kao u bilješci 9, list 4.
- 11) Ivo Tartaglia, o. c. (bilješke 2 i 3).
- 12) Branislav Radica, o. c. (bilješka 4).
- 13) Spis kao u bilješci 9, list 5.
- 14) Vjekoslav Cvetišić. Lijevanje spomenika Grguru Ninskomu. *Svijet*, Zagreb, IV, knjiga VIII, 15, 5. listopada 1929, 353—355. Tiskano 17 fotografija o lijevanju i dovršeni kip.
- 15) Spis kao u bilješci 9, list 5.
- 16) Ivo Lahman. Meštrovićev Grgur Ninski. Izložba velebne skulpture u Zagrebu. *Novo Doba*, Split, XII, 94, ponedjeljak 8. aprila 1929, 5. Tiskana fotografija glave kipa.
- 17) Meštrović portretira Don Franu Bulića. *Novo Doba*, Split, XII, 91, četvrtak 4. aprila 1929, 4 (Gradska kronika).
- 18) Usvojene odluke ne navodim doslovno, iako su zanimljive u opisu razloga neprihvatanja drugih mjesta osim Peristila (u spisu na listovima 6 i 7). Tartaglia prepričava samo odluku o postavljanju na Peristil, o. c. (bilješke 2 i 3).
- 19) Vjekoslav Cvetišić. Izaslanici splitske općine preuzeli Meštrovićev spomenik Grgura Ninskog. *Jutarnji List*, Zagreb, XVIII, 6179, četvrtak 18. travnja 1929, 10 (Književnost i umjetnost).
- 20) Grgurov kip na kolodvoru. *Novo Doba*, Split, XII, 134, ponedjeljak 27. maja 1929, 5 (Gradska kronika).
- 21) Prenošenje Grgura Ninskoga na Peristil. *Novo Doba*, Split, XII, 136, srijeda 29. maja 1929, 4 (Gradska kronika). Tri fotografije tiskane su uz vijest: Prevoz dijelova Meštrovićeva kipa u Split. *Svijet*, Zagreb, IV, knjiga VII, 26, 22. lipnja 1929, 639.
- 22) Podizanje spomenika Grguru Ninskome. *Novo Doba*, Split, XII, 141, srijeda 5. juna 1929, 4 (Gradska kronika).
- 23) Podizanje spomenika Grguru Ninskome. *Novo Doba*, Split, XII, 148, četvrtak 13. juna 1929, 4 (Gradska kronika).
- 24) Spomenik Grguru Ninskome. *Novo Doba*, Split, XII, 149, petak 14. juna 1929, 4 (Gradska kronika).
- 25) Grgurov spomenik je gotov. *Novo Doba*, Split, XII, 150, subota 15. juna 1929, 5 (Gradska kronika).
- 26) Finansijski zakon za 1924./25. godinu. *Službene Novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd, VI, 75-XIV, utorak 1. aprila 1924, 46 (član 286).
- 27) Pravilnik o kovanju narodnog zlatnog novca. *Službene Novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd, VI, 275-LVI, subota 29. novembra 1924, 4—5 (član 2).
- 28) Miodrag Ugričić. Novčani sistem Jugoslavije. Beograd, 1967, 113. Sustav vrijednosti prikazan do 1966. godine.
- 29) Uredba o paritetu dinara. *Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Beograd, XXIX, 8, četvrtak 15. veljače 1973, 193.